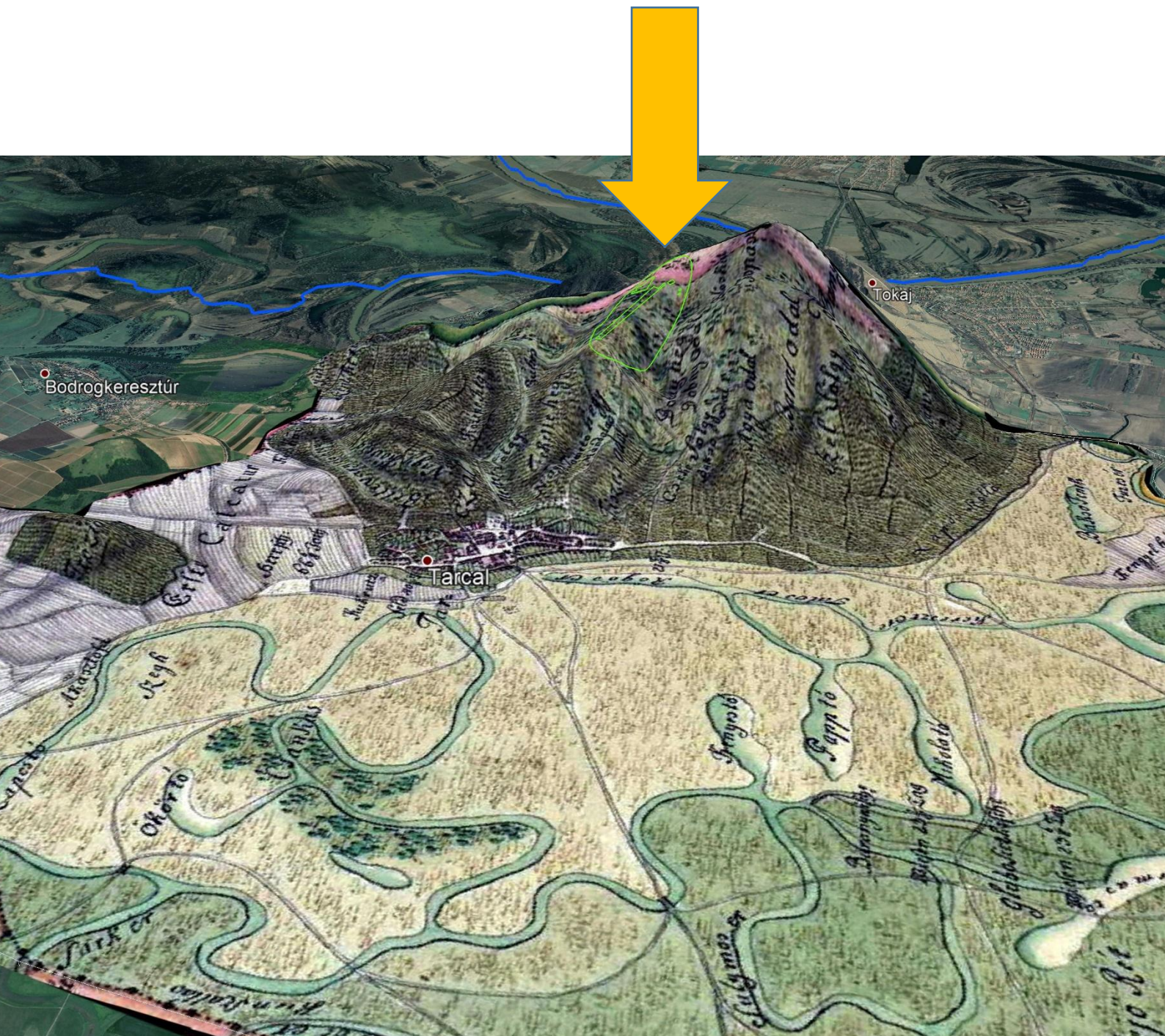

Örökségvédelmi hatástanulmány régészeti fejezetei Tarcal település TRT. módosításához a tervezett lőtér területére

Archeometria Bt. 2020. október

Örökségvédelmi hatástanulmány régészeti fejezetei Tarcal település TRT. módosításához a tervezett lőtér területére

Tartalom

Előzmények	2
Az örökségvédelmi hatástanulmány tartalma	5
A kutatási terület elhelyezkedése, domborzati viszonyai, a régészeti terepbejárást befolyásoló környezeti tényezők.....	6
A kutatási terület a történeti térképeken, légi felvételeken.....	9
A kutatási területre vonatkozó légi-felvételek.....	17
Régészeti értékleltár.....	21
Tarcal Lőtér beruházás és környezetének régészeti lelőhelyei a Közhiteles Adatbázis adatállománya, az adattári és szakirodalmi adatok szerint	21
A kutatási terület régészeti terepbejárása	30
Összegzés.....	32
Felhasznált irodalom	33
Nyilatkozat.....	34

Előzmények

A "SNIPER" SPORT Kft. Tarcal község közigazgatási területének keleti részén, a Kopaszhegy nyugati oldalán kíván európai szinten is egyedülálló méretű és kialakítású sportlőteret létesíteni.

A kijelölt tervezési terület domborzati viszonyai és településszerkezeti pozíciója kapcsán –a lőtértechnológiai szakemberek nyilatkozata alapján - ideális tér a sportlövészet számára. A tervezett lőtér 700 méter hosszú lenne.

A sportlövészeti tevékenység teljeskörű kiszolgálásához egyéb kiegészítő funkciójú építmények elhelyezésének igénye is felmerült.

Lőtértechnikai, balesetvédelmi szempontok, valamint a természetes terepviszonyok miatt a TV-torony út nyugati részén található 2740, 2742, 2745, 2746, 2747, 2748, 2749, 2752, 2754, 4006/2 hrsz.-ú területeken kapnának helyet: a fedett-nyitott fogasztó tér, a

közönségforgalmi épület, a kiszolgáló épület, 3 db szálláshely épület, tűzi víz tározó. A jelenleg külön helyrajzi számon lévő ingatlanok összes területe 8420 m².

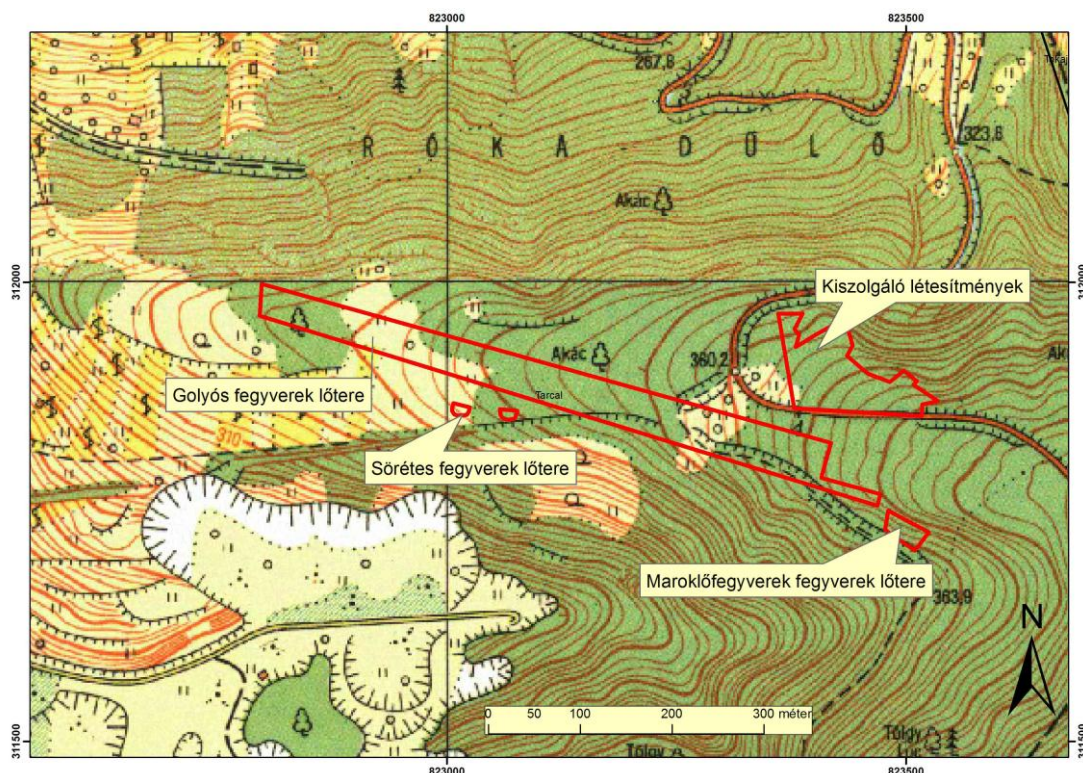
A közönségforgalmi épület, a kiszolgáló épület, a szálláshely épületek gyanánt előreláthatóan mobil épületeket terveznek telepíteni, amelyeket a területen beton tuskókra helyeznek.

A parkoló és a regisztrációs épület a 2750 hrsz-ú ingatlanon lesz kialakítva.

A 0159/2, 0159/3, 2755, 2760, 2762, 2774, 2782, 2783, 2786, 2788, 2789, 2790, 2791/1, 2794/1, 2805, 2812, 2816, 2818, 2820, 2821, 2828, 2829, 2830, 2832, 2833, 2835, 2837, 2842, 2844, 2847, 2850, 2851, 2853, 2854, 2865, 2870, 2875, 2877, 2878, 2880, 2886, 2887, 2898, 2905, 2906, 2907, 2908, 2909, 2916, 2917, 2918, 2919, 2920, 2921, 2922, 2923, 2924, 2928, 2929/1, 2930, 2931, 2932, 2933, 2935, 2936, 2937, 2963, 2969, 2970/1, 2980, 4006/1, 4007/1, 4007/2 hrsz-ú ingatlanokon kerülnének kialakításra: lőállások, lőpálya, nézőtér, célok és célöblök, kordon, szektorok (pisztoly, korong, golyós), veszélyességi területek, bírói terület, továbbá: kerítés.

A lőállások kavicsos aljzatú és az elülső rész kivételével minden oldalról zárt, fából készült építmények. A golyós és marok (pisztoly) fegyverrel történő lövésekhez használt célöblől vagy más néven lövedékfogó fal, fából és földből készült domb, melynek vastagsága, szélessége és magassága az érvényben lévő jogszabályoknak és helyi adottságoknak megfelelő kialakításúnak tervezett.

A nézőtér álló területen néhány fából készült pad fogja biztosítani a leülési lehetőséget. A kordont szalagok fogják jelezni.

1. ábra A tervezett létesítmények tagolása (lőtér, kiszolgáló létesítmények)

Mivel a tervezett beruházás földmunkákkal jár, esetlegesen veszélyeztethet régészeti lelőhelyeket.

A régészeti lelőhelyek megóvása, a beruházó esetleges régészeti feladatainak meghatározása, a beruházás tervezhetősége érdekében szükségessé vált örökségvédelmi hatástanulmány régészeti munkarészének elkészítése. A régészeti örökség felmérése és az érintettség mértékének pontosítása segíti a területen elhelyezésre kerülő létesítmények tervezését.

A tervezett beruházás területére vonatkozó örökségvédelmi hatástanulmány régészeti fejezeteit ez okból készítettük el 2020. szeptemberében.

A kulturális örökségünk megóvásáról a 2001. évi LXIV törvény a kulturális örökség védelméről (Kötv.)- rendelkezik. E törvény 85/A. § szól az **örökségvédelmi hatástanulmány** készítéséről is: Örökségvédelmi hatástanulmányt kell készíteni a település településfejlesztési koncepciójának kidolgozása során. Ha a településfejlesztési koncepció készítésekor nem készült, vagy a rendezés alá vont területre nincs örökségvédelmi hatástanulmány, vagy van, de az tíz évnél régebbi, akkor azt a rendezés alá vont területre el kell készíteni.

A örökségvédelmi hatástanulmány elkészítésének célja, hogy felderítse, felmérje a településrendezéssel kapcsolatos örökségvédelmi hatásokat és javaslatot tegyen az örökségvédelmi értékek megóvására. Örökségvédelmi hatástanulmány, készítése nélkül előfordulhat, hogy egy a településen belül tervezett beruházási, fejlesztési terület kivitelezés közben kiderülő régészeti, vagy műemléki érintettsége meggátolhatja a beruházás megvalósulását, esetleg váratlan, előre nem számított régészeti feladatellátást tesz szükségessé, mely komolyan befolyásolhatja a tervezett beruházás bekerülési költségeit és megvalósíthatóságát. Régészeti lelőhely területén korlátozottan lehet földmunkát végezni, valamint a régészeti örökség emlékeit csak régészeti feltárás keretében mozdíthatók el. A régészeti lelőhelyek veszélyeztetése, megsemmisítése, akár csak részlegesen is, örökségvédelmi bírság kiszabását vonja maga után.

A Kormány 68/2018 (IV.9.) rendelete az örökségvédelmi hatástanulmányról 14. sz. melléklete rögzíti a településrendezési eszközök esetében készített örökségvédelmi hatástanulmány részletes tartalmi követelményeit. E követelmény rendszer magába foglalja a műemléki, és régészeti részeket is.

Az örökségvédelmi hatástanulmány tartalma

A települési örökségvédelmi hatástanulmány szöveges dokumentum, azonosításra alkalmas térképi ábrázolással, fotókkal és egyéb adatokkal, amely legalább az alábbiakat tartalmazza:

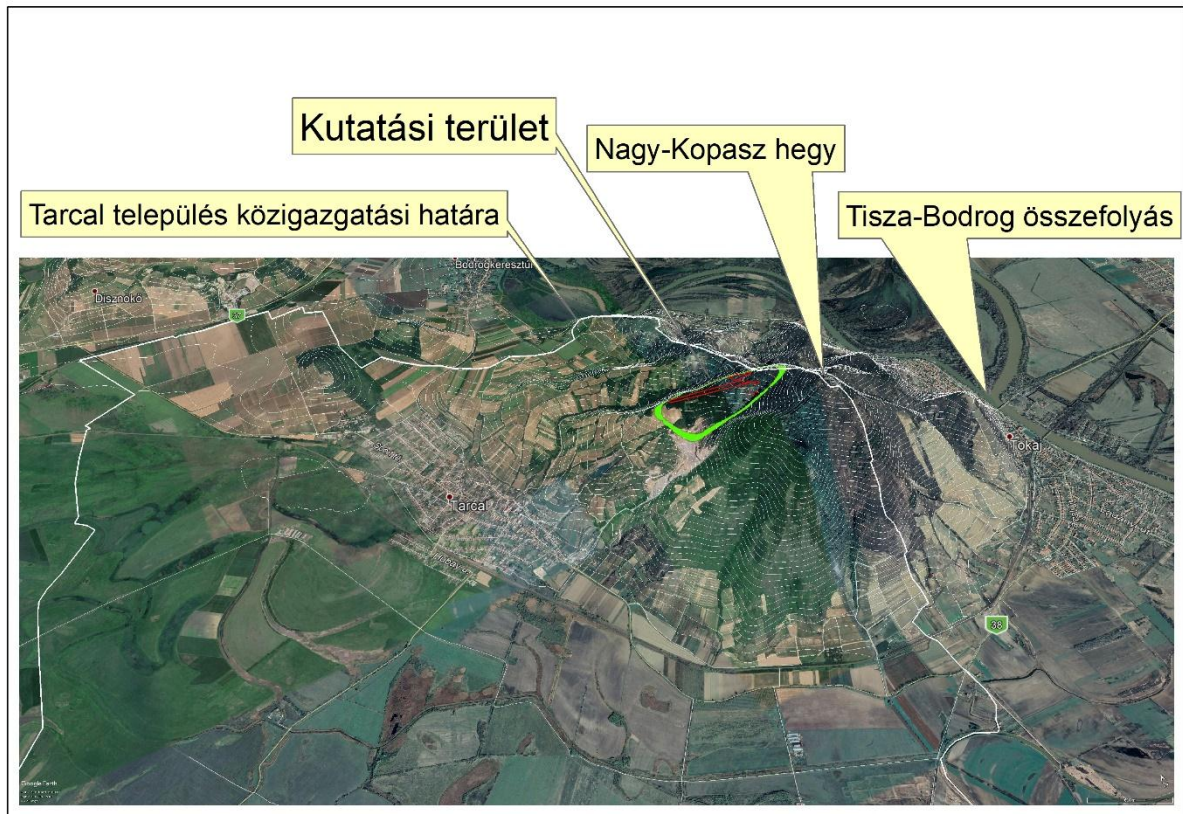
1. Örökségvédelmi vizsgálat:
 - 1.1. A település történeti leírása (a történeti település- és tájszerkezet alakulása, a történeti településmag),
 - 1.2. A település régészeti örökségének felmérése újonnan beépítésre szánt területnek kijelölt terület esetén terepbejárással,
 - 1.3. A védett műemléki értékek települési értékleltára, amely értékkataszterben tartalmazza:
 - 1.3.1. a világörökségi, és a világörökségi várományos helyszínek és területeket,
 - 1.3.2. az országos építészeti örökség elemeit,
 - 1.3.3. a védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeket és a nyilvántartott régészeti lelőhelyeket.
 - 1.4. A helyi építészeti örökség települési értékleltára, amely értékkataszterben az önkormányzati főépítész által meghatározottak szerint tartalmazza a helyi építészeti örökség országos vagy helyi védelemre méltó elemeit:
 - 1.4.1. településszerkezetet,
 - 1.4.2. telekstruktúrát és az utcavonal-vezetést,
 - 1.4.3. utcaképet vagy utcakép részletet,
 - 1.4.4. egyéb településkarakter elemeket,
 - 1.4.5. építményrészletet vagy az alkalmazott anyaghasználatot, tömegformálást, homlokzati kialakítást,
 - 1.4.6. táj- és kertépítészeti alkotást, egyedi tájértéket, növényzetet,
 - 1.4.7. szobrot, képzőművészeti alkotást, utcabútort.
 2. A rendezés során tervezett változások hatáselemzése:
 - 2.1. A települési értékleltárban szereplő elemek vonatkozásában releváns rövid és középtávon tervezett változások ismertetése.
 - 2.2. A 2.1. pontban szereplő változások hatásai:
 - 2.2.1. a régészeti örökségre,
 - 2.2.2. a történeti településre, település- és tájszerkezetre,
 - 2.2.3. a települési értékleltárban szereplő műemléki értékekre.
 3. Az értékvédelmi terv tartalmazza:
 - 3.1. az értékleltárban szerepeltetett értékek megőrzését biztosító szempontok és követelmények, valamint
 - 3.2. az önkormányzati feladatok meghatározását.

Munkánkban értelemszerűen kizárólag a kutatott terület régészeti értékeivel foglalkozunk.

A törvény által előírt kötelező tartalmi elemeket kiegészítettük a régészeti lelőhelyek meghatározására és értelmezésére vonatkozó szakmai kritériumokkal.

A kutatási terület elhelyezkedése, domborzati viszonyai, a régészeti terepbejárást befolyásoló környezeti tényezők

A kutatási terület Tarcal keleti határában, a Tokaji hegy oldalában található, a 330 – és a 380 mBf magasságon, a 900 méterre ÉNy-irányban az 512 mBf magasságú tokaji Nagy-Kopasz hegytől.

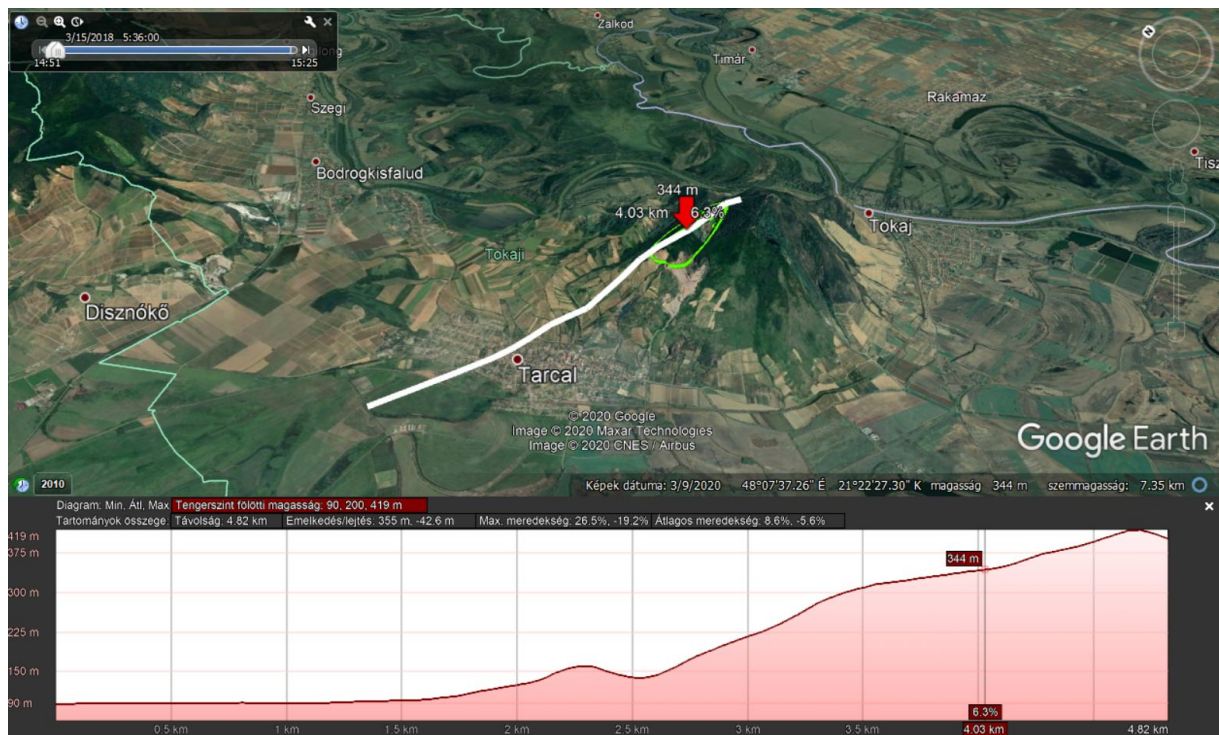

2. ábra A kutatási terület elhelyezkedése Tarcal határában

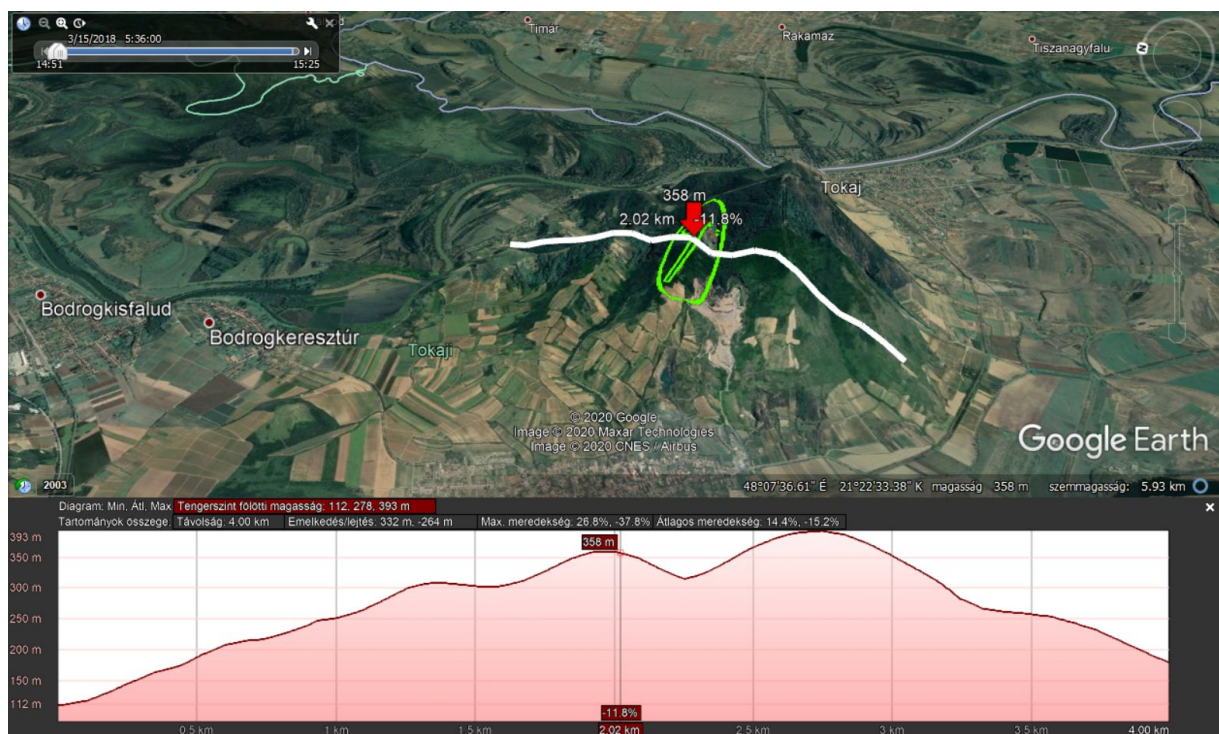
A golyós lőtér jórészt nyugati kitettségű, a kiszolgáló épületek jórészt ÉNy-i kitettségű, míg a sörétes és maroklőfegyver lőtér Ny-DNy kitettségű területeken helyezkednek el.

A tervezett kiszolgáló épületek Tarcal település fölött 260 méterrel, míg a Nagy-Kopasz-hegy tetejének szintje alatt 140 méterrel helyezkednek el.

A terület lejtési viszonyait mutató két jellegzetes metszet az alábbi:

3. ábra A kutatási terület K-Ny-irányú metszete

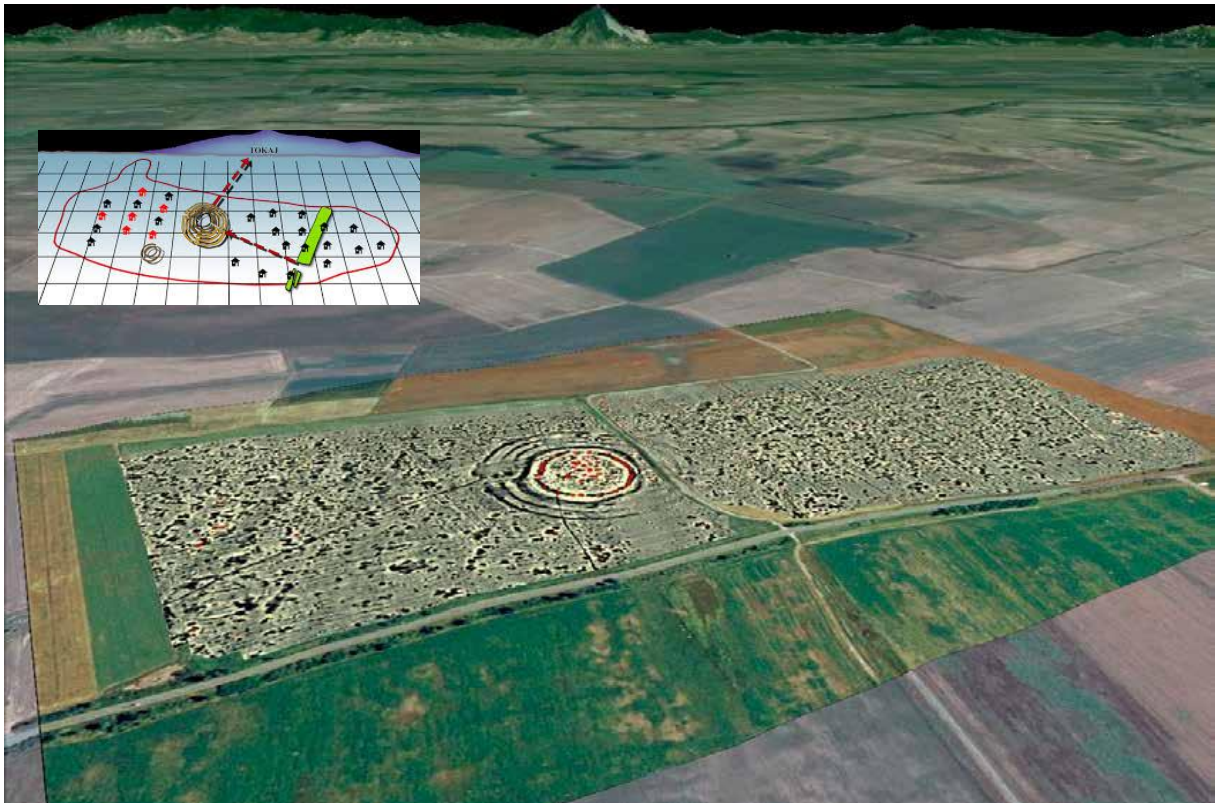

4. ábra A kutatási terület É-D irányú metszete

A kutatási terület földrajzi elhelyezkedése és domborzati viszonyainak bemutatása során a legfontosabb jellemző, hogy a Tisza és a Bodrog-folyók összefolyásánál, az alföld és a

hegyvidék peremén elhelyezkedő tokaji hegy oldalában, egy a régészeti és történeti korokban az egész régió számára meghatározó, mindenki számára tájékozódási és igazodási pontnak tekinthető markáns kiemelkedés oldalában helyezkedik el.

A kutatási területet magába foglaló tokaji hegy jelentőségét a régészeti korokban talán az mutatja legjobban, hogy 7000 évvel ez előtt a Polgár melletti Csőszhalom-nevű régészeti lelőhelyen feltárt, többszörös árokrendszerrel megépített újkőkori település kapuit is a Tokaji hegyre tájolták.

5. ábra Polgár-Csőszhalom területén feltárt újkőkori település és a tokaji hegy viszonya (Raczky Pál 2018. nyomán)

Ez okból igen fontos, hogy megvizsgáljuk, vannak-e régészeti leletek a kutatási terület magasságában a Tokaji hegy oldalában.

A kutatási terület a történeti térképeken, légi felvételeken

Az értékleltár elkészítése során, valamint a tájhasználat sajátosságainak megismerése, így a régészeti korokban megtelepedésre alkalmas helyek meghatározása során jelentős haszonnal forgathatók a területről rendelkezésre álló 17-19. századi történeti térképek. E térképek részben ábrázolnak olyan elemeket, melyek maguk is régészeti emlékek (puszta templom, erődítés árok), részben, mivel a jelentős természetátalakítással járó vízrendezés előtt készültek, a régészeti lelőhelyek környezetének rekonstrukcióját, illetve a megtelepedésre alkalmas helyek kiválasztását segítik.

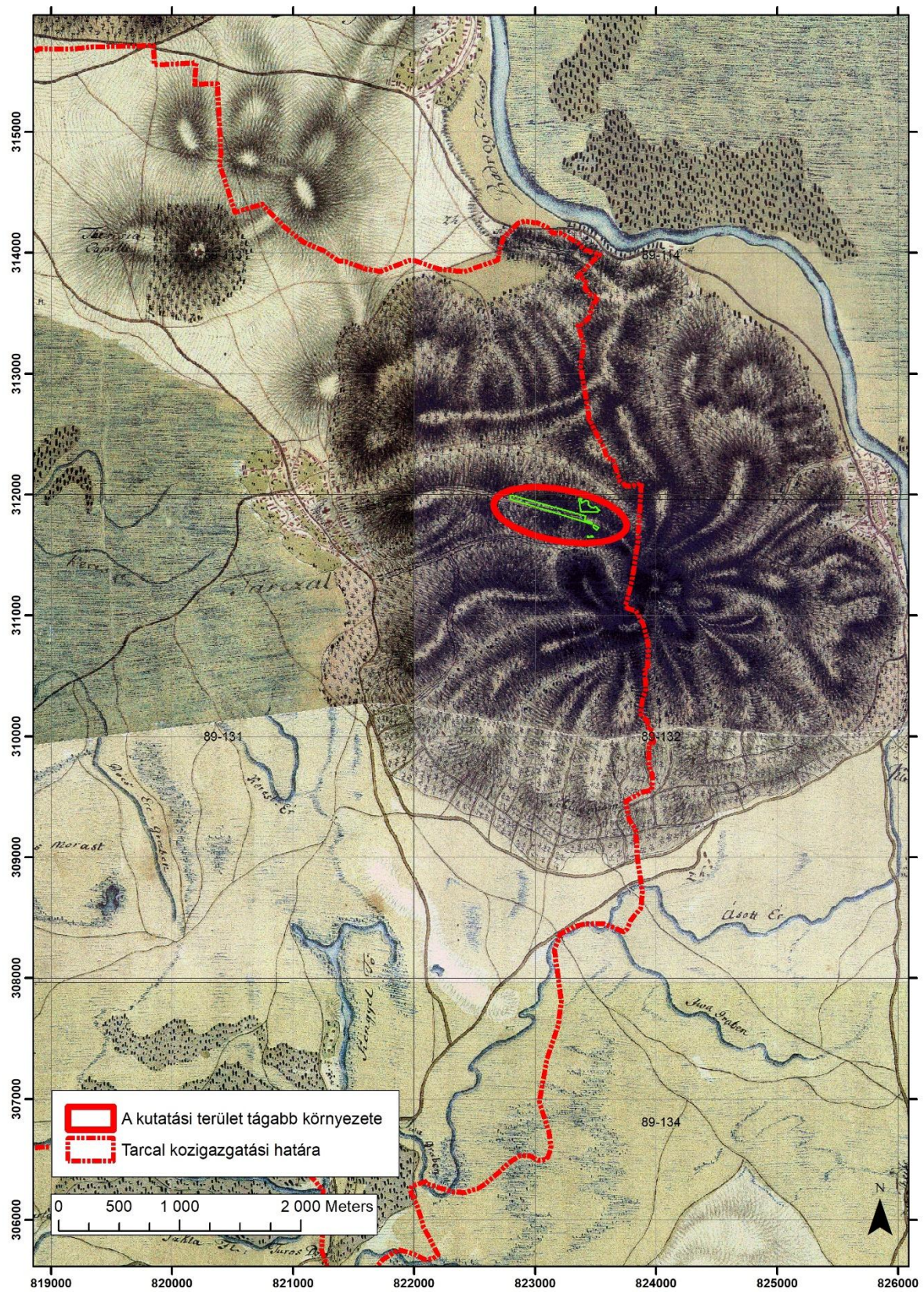
A tájhasználat szerinti tagolást segítik az 17-19. századi katonai térképek, az ún. I-II.-III. Katonai felmérés. Az I. Katonai Felmérés (1763 – 1787) az első olyan térképészeti alkotás, amely több területre kiterjedően részletes és rendszeres információt tartalmaz a feltérképezett területről. A térképeken feltüntették a felszínborítást is, ami lehetővé teszi a korabeli táj rekonstruálását. Mindhárom Katonai Felmérés eredeti színes, kéziratos szelvényei a bécsi Kriegsarchivban találhatóak. A térképezés felvételi méretaránya 1:28 800, (1 hüvelyk = 400 bécsi ölből levezetve). A térkép vetület nélküli, egységes geodéziai hálózat és koordináta rendszer nélkül készült. A vetület hiánya miatt nagyobb területen már nem lehetett pontosan illeszteni a szelvényeket, de a vizsgált terület esetében a térképen számos olyan illesztési pont található, mely lehetővé teszi georeferálását, és a mai térképi rendszerekkel való összevetését.

Az I. katonai felmérés geometriailag még kevésbé pontos, így itt a térkép illesztése a mai térképi elemekhez csak jelentős hibahatárral volt megoldható. Ez okból itt egy nagyobb területet lefedő ellipszissel jelöltük a kutatási terület környezetét is.

Az első katonai felmérés erdőt jelöl a kutatási területen.

Régészeti lelőhelyet ez alapján nem lehet meghatározni.

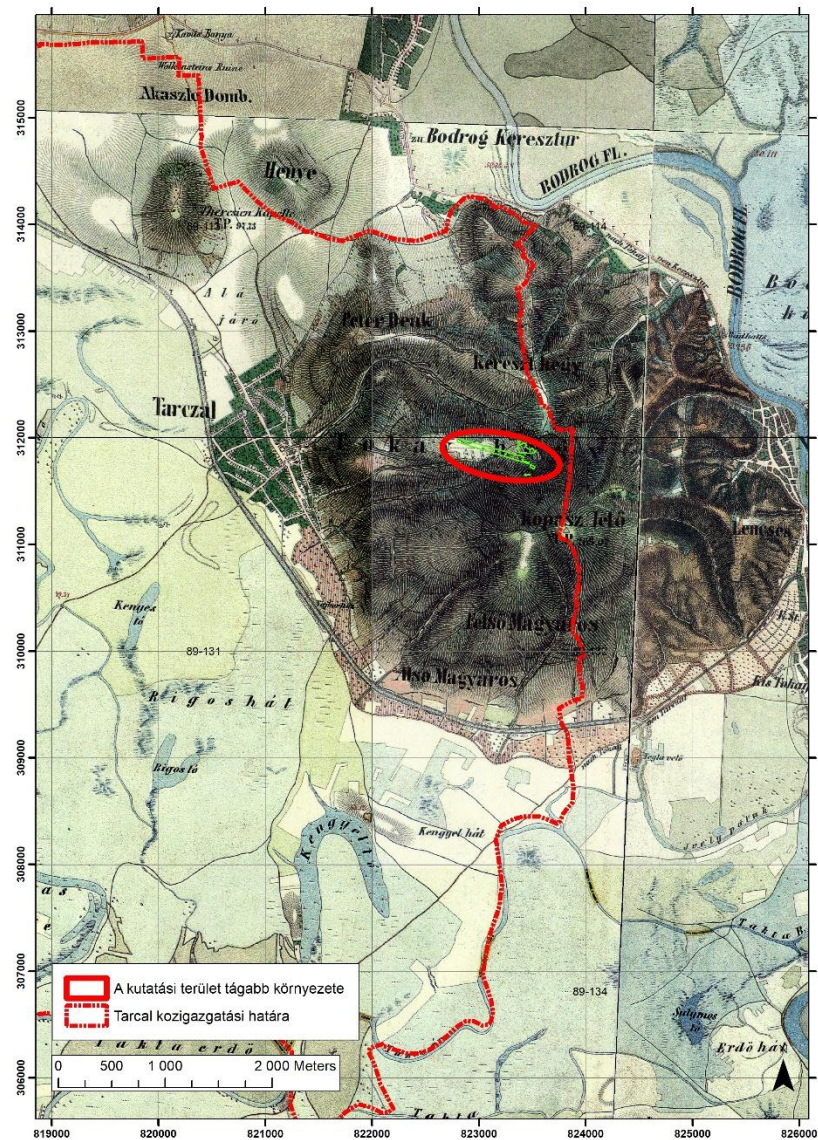
A kutatási terület környezetében található egyéb régészeti lelőhelyek meghatározása során hasznos a térkép, hiszen a 18. századi tájhasználat bemutatásával segítségével jól tagolhatjuk a területet a megtelepedésre a vízszabályozások idején kevésbé alkalmas sík, valamint az utak és települések által fedett hegylábi, elöntött terület peremén található térszínekre.

6. ábra A kutatási terület az I. katonai felmérés georeferált térképlapjára vetítve

Első Ferenc császár 1806-ban rendelte el a II. katonai felmérést, amely a Magyar Királyság területén több megszakítással 1810 és 1866 között folyt. A felmérés ún. „Cassini” féle vetületben (négyzetes hengervetület) történt, amelynek geodéziai alapját többszintű háromszögelési hálózat építette. A terepi felvétel 1 :28 800 méretarányú, 1833 -tól kezdődően trigonometriai magasságmérés is segítette a felméréseket. Lapjai igen jól illeszthetők a mai térképekhez. A II. Katonai Felmérés névanyag sokkal pontosabb, út -és vízrajza megbízhatóbb, és a felszínborítás elkülönítése is sokkal pontosabb, mint az I. Katona Felmérésen.

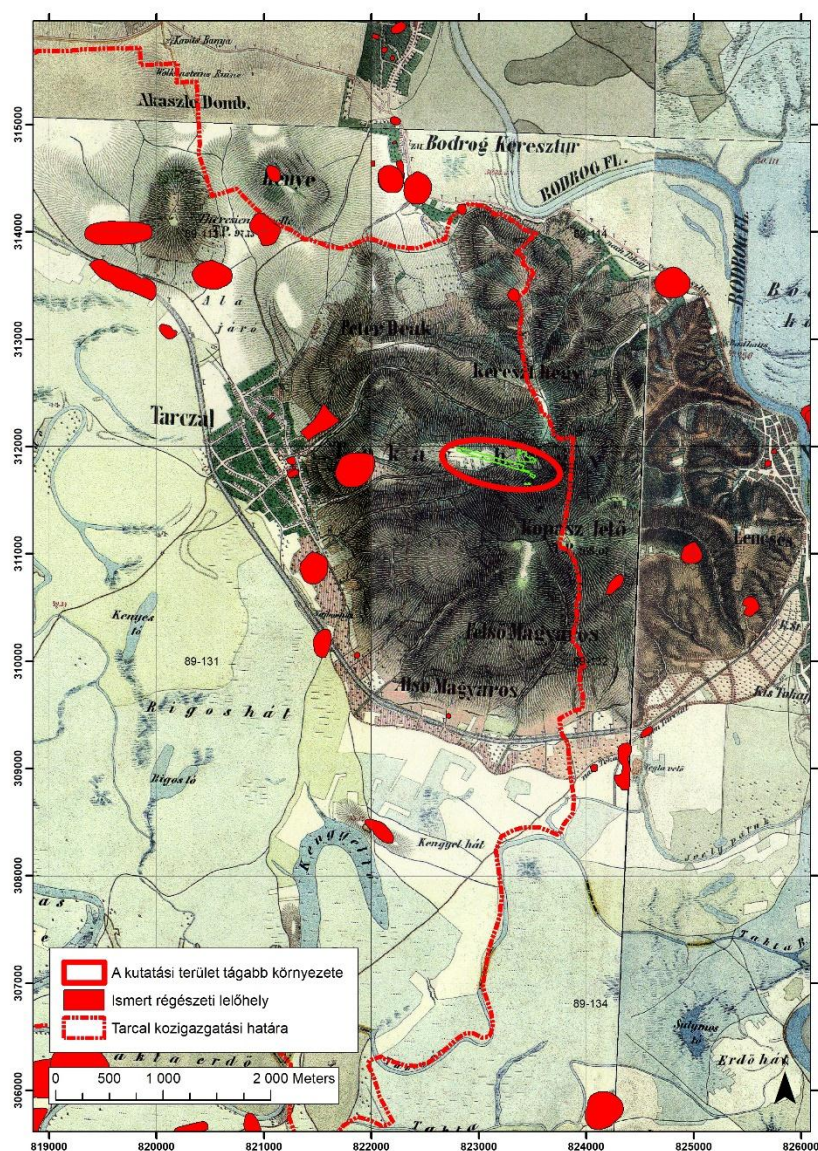
Itt már jóval pontosabban lehetett illeszteni a térképet a mai EOVS térképekhez.

7. ábra A kutatási terület a II. katonai felmérés vonatkozó térképlapjára vetítve

A II. katonai felmérésen a kutatási területen már nem mindenütt találunk erdőt. Kisebb parcellákra osztva művelték ekkor a területet. Régészeti jelenségekre utaló térképi elemet, földrajzi nevet ez a térkép sem mutat.

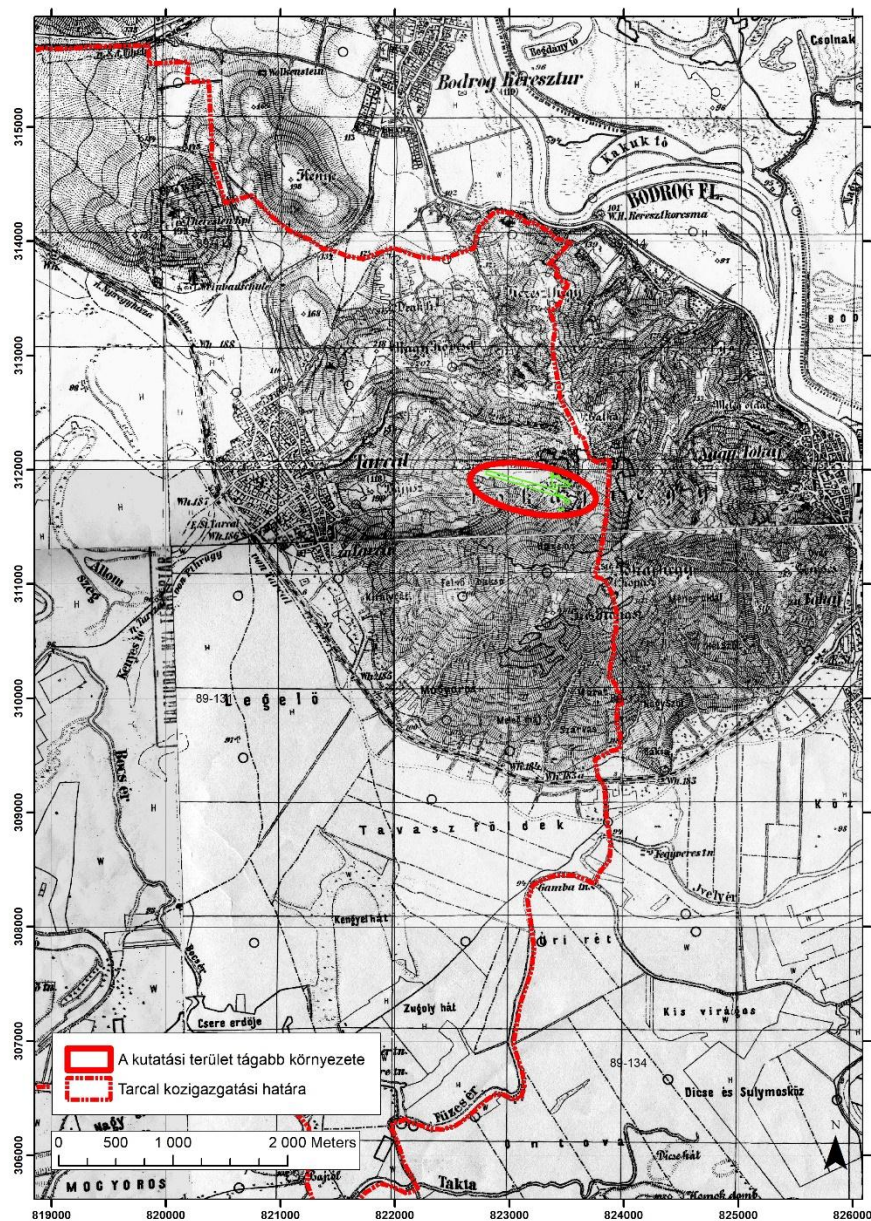
A II. katonai felmérés térképlapjának georeferálása annyival pontosabb, hogy e térképlapra már érdemes rávetíteni az ismert régészeti lelőhelyeket is. E 19. századi térkép talán a mai állapotokat mutató térképekénél is messze jobban mutatja azt a rendet, rendszert, ami a környék régészeti lelőhelyeinek elhelyezkedését jellemzi. E régészeti lelőhelyek a tokaji hegy lábán egy adott magasságnál nem mennek feljebb.

8. ábra A kutatási terület a II. katonai felmérés vonatkozó térképlapjára vetítve, az ismert régészeti lelőhelyekkel

A III. Katonai Felmérést 1869- ben rendelték el, hazánkban 1872 – 1884 között folyt. Az egész felmérés 1887-re, viszonylag rövid idő alatt (17 év) alatt be is fejeződött. Az elkészült térképek méretaránya 1:25 000 méretben készült el. A III. Katonai Felvétel alapján készítették szinte az összes katonai, műszaki, tudományos, stb. térképet a két világháború között.

A III. katonai felmérés már majdnem a mai állapotokat mutatja. Megépült a vasútvonal, a hegyre vezető gyalogösvény a kutatási területen is áthalad, de régészeti lelőhelyre utaló elemet ez a térkép sem tartalmaz.

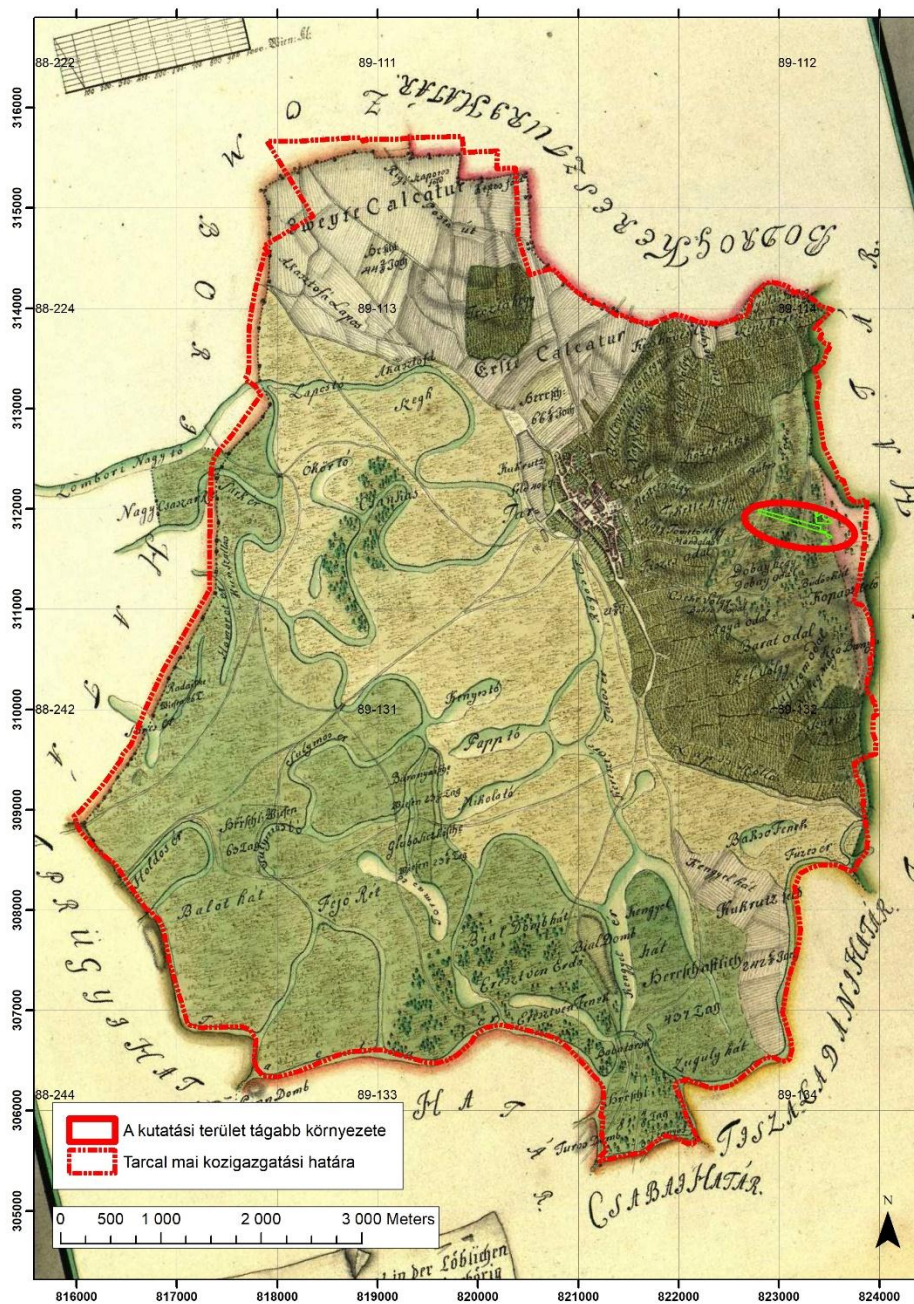

9. ábra A kutatási terület a III. katonai felmérés georeferált térképlapjaira vetítve

A katonai felméréseken túl Tarcal és Tokaj környéke igen gazdag térképi ábrázolásokban.

A kutatási területre vonatkozóan jól használhattuk Tarcal 1776-os kéziratos térképét (Charten von dem kaal. Ort. Tarczal in der löblichen Zempliner Gespanschaft, zur Herrschaft Tokaj gehörig 1776- ARCANUM), valamint Tokaj 1770-es térképét (Mappa territorii Tokaj 1770 Kneidinger Andreas -ARCANUM)

Az 1776-os Tarcal térkép igen pontos. A település akkori határai már megegyeznek a mai határokkal.

10. ábra Tarcal határának 1776-os kéziratos georeferált térképe a kutatási területtel

A kutatási terület környezetében, ellentétben a katonai térképekkel, már számos dűlőnevet feltüntet. Ezek a dűlőnevek gyakran hozzásegítenek minket régészeti lelőhelyek azonosításához, de ebben az esetben erre nem adtak lehetőséget.

11. ábra Az 1776-os térkép részlete a kutatási terület környezetében

A kutatási területtől délre van egy Bűdös-kút helynév. A tokaji hegy tetején – noha igen markáns, a régészeti korokban is fontos tájékozódási pontként szolgáló hegy- a régészeti

korokban akkor számolhatnánk tartósabb megtelepedéssel, ha lenne elegendő víz. A Büdös-kút jelölte forrás valószínűleg nem biztosíthatott megfelelő vízhozamot, mert mint a későbbiekben látni fogjuk, ilyen magasságra már nem jutottak fel a települések egyetlen régészeti korszakban sem.

12. ábra A Büdös-kút Tokaj 1770-es térképén.

A kéziratos történeti térképek tehát nem segítettek hozzá régészeti lelőhely meghatározásához a kutatási területen.

A kutatási területre vonatkozó légi-felvételek

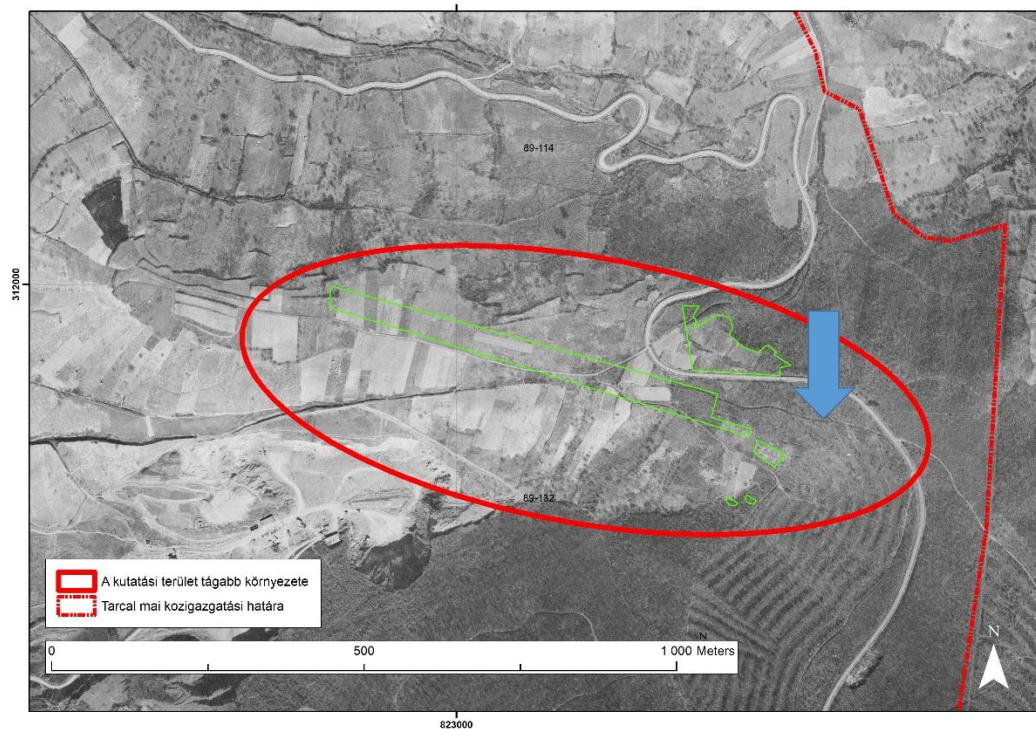
A kutatási területre vonatkozóan a fentről.hu állományában vizsgáltuk át az archív légi felvételeket. A Magyarország területéről az ötvenes évek óta szisztematikusan készített légi felvétel sorozatok főképp az alföldi területeken teszik lehetővé számunkra, hogy a nyolcvanas évekig egy nagy táblában szántott területeken olyan felszíni mintázatokat határozzunk meg légi felvételek által melyek régészeti lelőhelyre utalnának. Erdős területen e fényképek kevésbé alkalmazhatók, de sáncok, árkok néha ilyen esetekben is meghatározhatók.

A kutatási területről és környezetéből az 1965; 1970; 1972-, és 1989-ben és 2000-ben készült légi felvétel sorozatokat néztük át.

A régészeti terepbejárás során a golyós fegyveres lőtér keleti végéhez csatlakozva a felszínen egy markáns árkot figyeltünk meg.

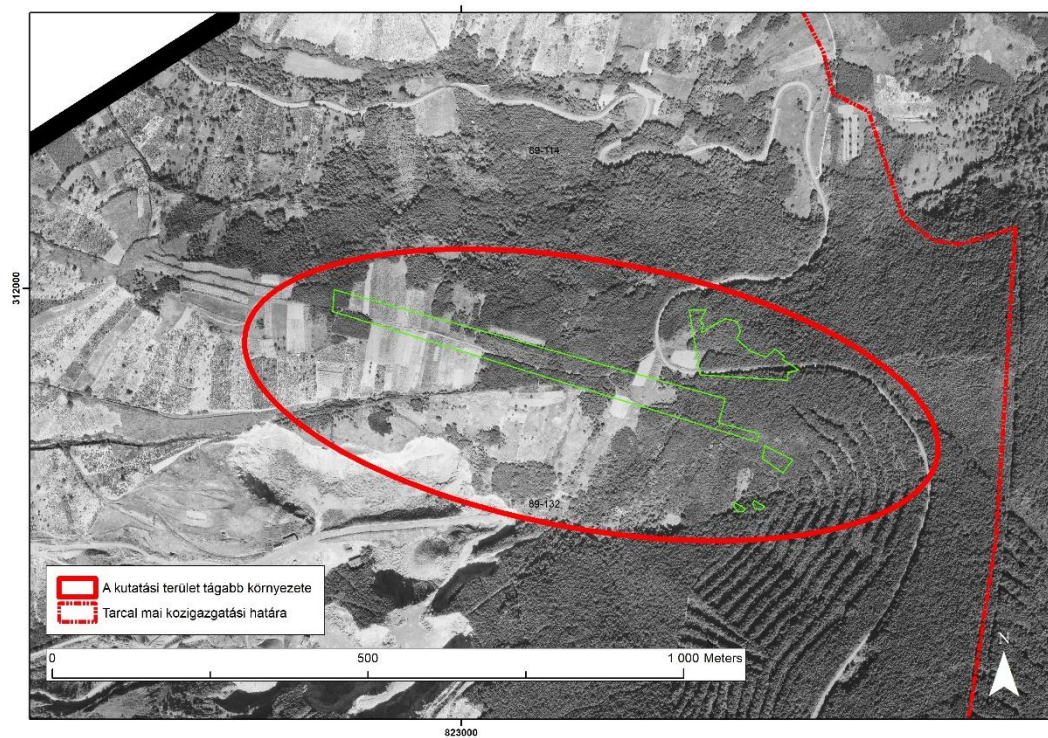

Ez az árok az 1965-ös légi felvételen is jól látható (kék nyíllal jelölve a képen). Akkor még nem volt így beerdősödve ez a területrész. Egy része kisebb parcellákra volt osztva. A profilja alapján feltehetően újkori vízelvezető árok, nem pedig kocsiút nyoma lehet.

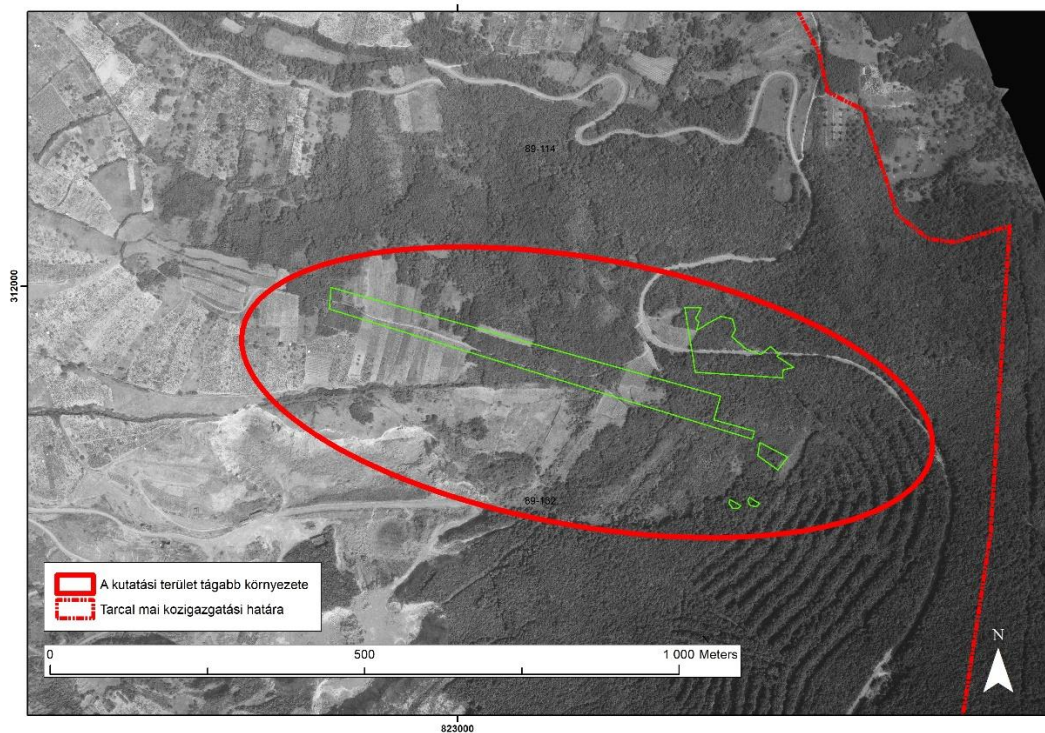

13. ábra A kutatási terület 1965-ös légi felvétele, rajta a K-Ny-irányú árok.

A légi felvételek alapján a terület nyugati felét 1970-ben és 1972-ben is szőlőként művelték. Ha itt lettek volna régészeti leletek a szőlőműveléskor bizonyosan előkerültek volna.

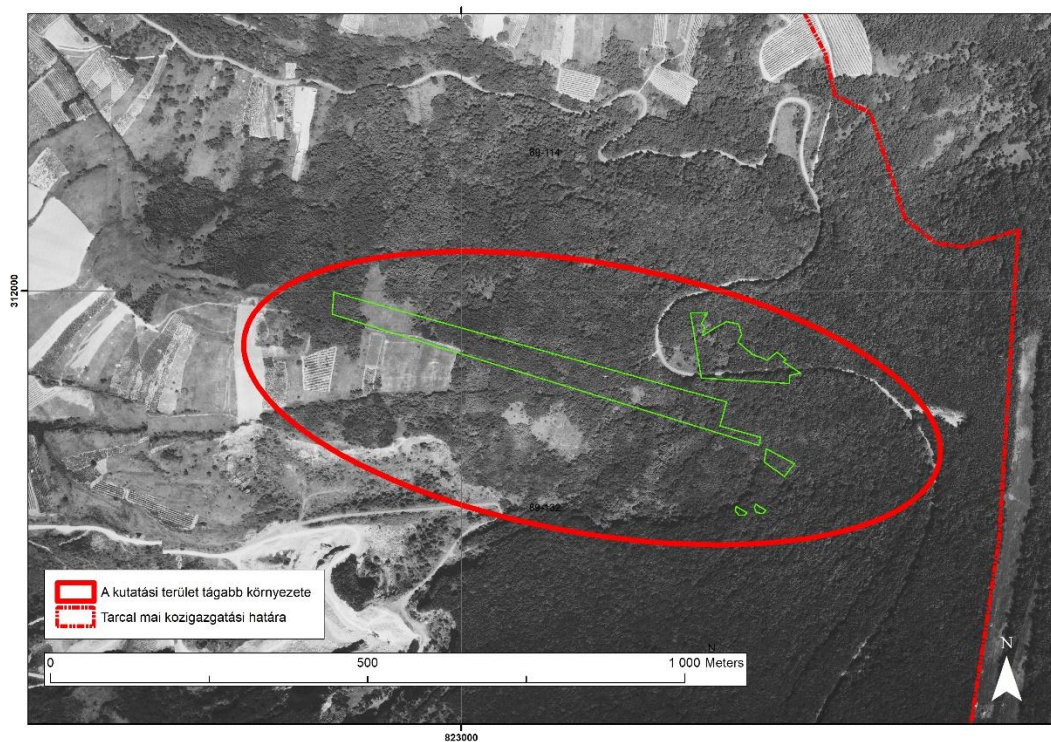

14. ábra A kutatási terület légi felvétele 1970-ből

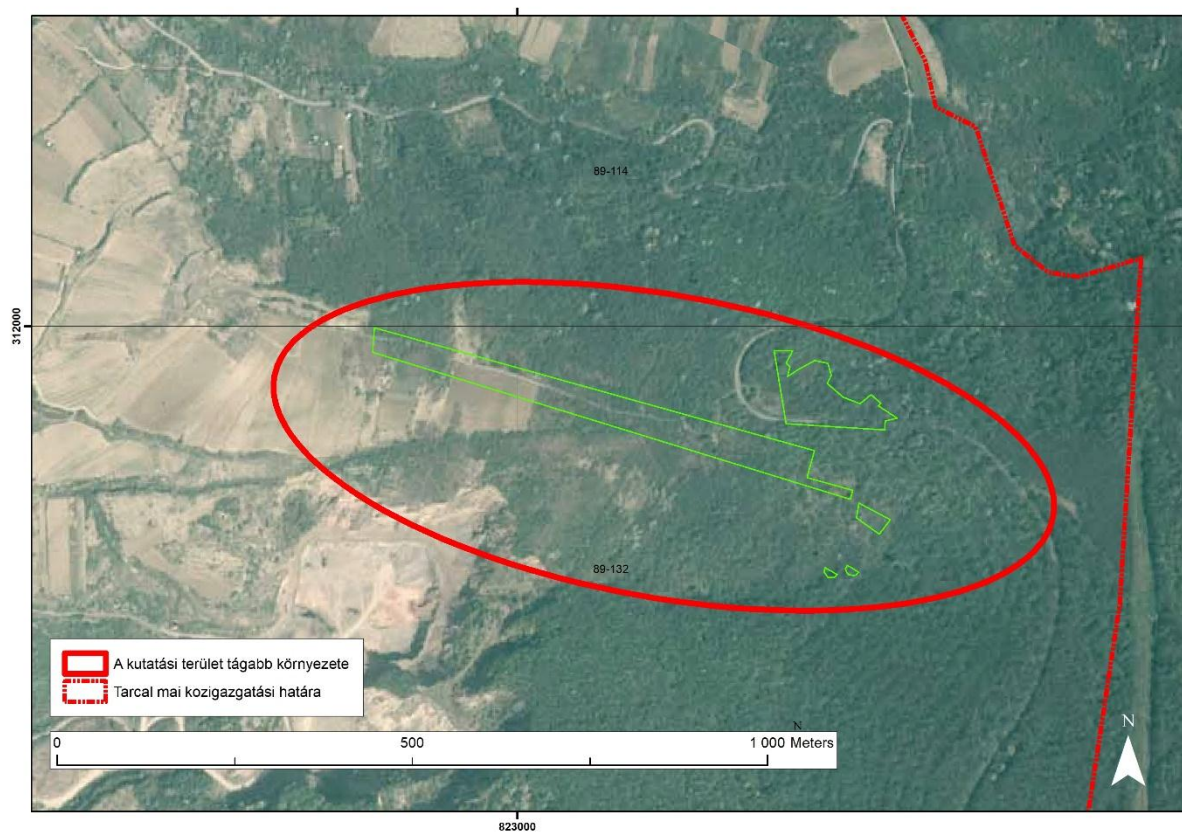

15. ábra A kutatási terület légi felvétele 1972-ből

1989-re a terület nyugati fele is lassan beerdősödött.

2000-ben is csak a terület tengelyében áthaladó turistaút az egyetlen olyan jelenség, ami a kutatási területet fedő erdőtől elkülönül.

16. ábra A kutatási terület 2000. évi légi felvétele

Az általunk megismert légi felvételek segítségével nem lehetett új régészeti lelőhelyet meghatározni a kutatási területen.

Régészeti értékleltár

Tarcal Lőtér beruházás és környezetének régészeti lelőhelyei a Közhiteles Adatbázis adatállománya, az adattári és szakirodalmi adatok szerint

A 2001. LXIV. A kulturális örökségvédelméről szóló törvény (Kötv) megkülönböztet nyilvántartott régészeti lelőhelyeket: „a közhiteles nyilvántartásba vett, e törvény alapján általános védelem alatt álló régészeti lelőhely”(Kötv. 7. § 23.) valamint régészeti lelőhelyeket: „földrajzilag körülhatárolható terület, amelyen a régészeti örökség elemei történeti összefüggéseikben találhatók” (Kötv. 7. § 35.)

A Kötv. régészeti örökségnek tekinti „az emberi létnek a föld felszínén, a föld vagy a vizek felszíne alatt és a természetes vagy mesterséges üregekben 1711 előtt keletkezett érzékelhető nyomát, amely segít megismerni az egyetemes kultúrát, az emberiség történetét, kapcsolatát környezetével, valamint hozzájárul az ország területén élt népek és a nemzet történelmének rekonstruálásához, igazolja, bemutatja, alátámasztja népünk eredetét és fejlődését, továbbá amellyel kapcsolatos információszerzés fő forrásai a feltárás és egyéb kutatási módszerek.” (Kötv. 7. § 37)

A Közhiteles nyilvántartás 2018-óta nem frissülő adatbázisa szerint az alábbi régészeti lelőhelyek ismertek a beruházás környezetéből, melyek a beruházással érintett terület régészeti érintettségének megértését segítik.

azonosító	közig	név	korszak	jelenség	tszf magas ság	megjegyzés
15880	Tarcal	Lebuj	újkor	temető	233	Kereszt-hegy Szent-Kereszt promontórium
15893	Bodrog kereszt úr	Kossuth utca 185	késő neolitikum	szórvány	130- 140	a tulajdonos nem engedte a terepbejárást
80365	Tarcal	Bakonyi dűlő	őskor újkor	szórvány település temető	120- 160	Könyves Kálmán u. 54. sz. alatti, ún. Rákóczi szüretelőház és pince (hrs: 432) épülete mögötti területen
16841	Tarcal	Citrom-hegy	őskor	szórvány kőeszköz	160- 190	ásatás T. Dobosi Viola 1950 Hellebrandt Magdolna 1971–72
16835	Tarcal	Könyves Kálmán utca 17	kora bronzkor	település vagy temető	100- 110	ásatás Kemenczei Tibor 1970
16834	Tarcal	Római katolikus templom	neolitikum középkor késő középkor	település templom település	100- 110	ásatás Valter Ilona 1969
88799	Tarcal	Református templom	neolitikum bronzkor kora újkor	szórvány szórvány település	100- 110	
80327	Tarcal	Simonfay kúria	bronzkor Árpád-kor középkor	település, ház település település	100- 110	Fő út 108
80305	Tarcal-	Szoporty	késő középkor újkor	település	90- 100	Tarcal déli kapuja

80307	Tarcal	Urai tag	késő középkor újkor	település	95	
80309	Tarcal	Alsó Magyaros	késő középkor újkor	település	97	tanya szerű településmaradván y
80311	Tarcal	Alsó Magyaros II	késő középkor újkor	település	97	tanya szerű településmaradván y
16908	Tokaj	Ménésoldal	kelta (LT C)	település (egy edény)	300- 330	Hellebrandt (1993) 27
16909	Tokaj	Lencsés-tető	őskor	szórvány erődített telep?	200- 250	HOMÉ XXV- XXVI (1986-1987)
16907	Tokaj	Állomással szemközti szőlő	bronzkor	település	150- 180	
76209	Tokaj	Aranyas szálló	késő bronzkor Árpád-kor középkor újkor	település település épület	100- 110	ásatás Makoldi Miklós 2010-2012
78483	Tokaj	Volt Belvárosi óvoda (Szapolyai ház)	késő középkor újkor	épület faragott kő	100- 110	2 db reneszánsz címertartó unikornis
15887	Tokaj	Vízvezető árok és a Kisfaludi út metszése közelében	<i>neolitikum</i> <i>rézkor</i> <i>középső</i> <i>bronzkor</i> <i>késő</i> <i>bronzkor</i> <i>római kor</i>	település temető, település település település település	100	<i>téves adatok</i>

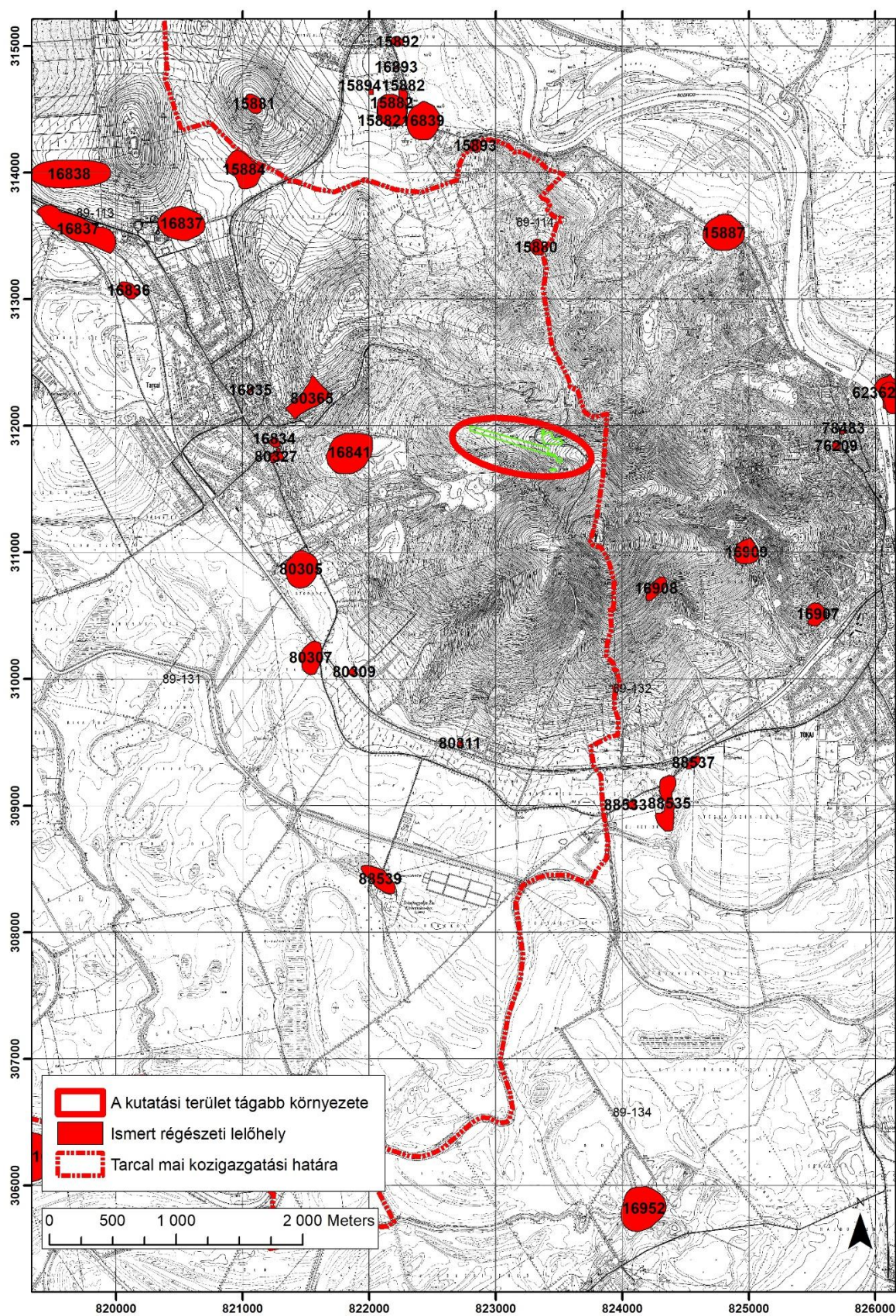
A fenti táblázatos formában bemutatott adatoknak megfelelően a tervezett beruházás területén nem ismert nyilvántartott régészeti lelőhely.

A tervezett beruházáshoz kapcsolódóan megvizsgáltuk a Tokaji Nagy-Kopasz hegy és lábának régészeti lelőhelyeit a Miniszterelnökség Közhiteles adatbázisában nyilvántartott adatok alapján.

A tokaji Nagy-Kopasz hegy magassága 512 m. A tervezett beruházás területe 320-360 méter tengerszint feletti magasságon van.

A vizsgálatba bevont régészeti lelőhelyek magassági adataik szerint 3 csoportba sorolhatók:

- 100 méter tengerszint feletti magasság környékén (16834, 16835, 88799, 80327, 80305, 80307, 80309, 803011, 76209, 78483, 15887) található lelőhelyek tulajdonképpen a hegylábi felszínhez tartoznak. Ezek a mai települések belterületei, a hegyet körülvevő vizes térszínnek feletti megtelepedésre alkalmas első övezet. Az egyik régészeti szakanyag egyenesen Tarcál déli kapujának nevezi azt a 70 méter széles sávot: „A Tarcál déli kapujában lévő Tokaj-hegy lába ugyanis rendkívül közel van a Taktaköz széléhez, és a hely lába, illetve a mocsaras rész között a legszűkebb helyen mindössze 70 méteres száraz sáv található, amely teljes joggal tekinthető Tarcál déli kapujának. Ez a város felé haladva egyre szélesedik, és a legnagyobb kiszélesedésen helyezkedik el maga a város. Ezen a keskeny földnyelven jut be a városba a szárazföldi út és a vasút is.”
- A következő kategória a 120-190 méter közötti sáv: 15893, 80365, 16841, 16907
- 200 méter felett a 15880-as, a 16909-es és legmagasabban a 16908-as lelőhely 300 méter felett helyezkedik el. Ez utóbbi a Tokaj Ménes oldali lelőhelyet egy kelta edény jellemzi. A leletmentés a szőlőültetvény miatt nem volt elvégezhető. Nem messze tőle a Lencsés tetői lelőhelyen a jelentés szerint jellegtelen őskori cserepek kerültek elő. A jelentés feltételezi a terület erődített település jellegét, ezt azonban nem tudják alátámasztani semmivel. A 15880-as lelőhely újkori temető. Emellett a tokaji hegyhez kapcsolódó egyetlen obszidián-előkerülés ismert területe. A Tokaj-Eperjes hegység ismert obszidián nyersanyagforrás, mely alapvetően meghatározta a terület őskori használatát.

17. ábra Ismert régészeti lelőhelyek a kutatási terület környezetében (a lelőhelyek hivatali azonosító számával)

„Az obszidián a legismertebb és valószínűleg legnagyobb távolságra eljutó nyersanyag a Kárpát-medencében. Közkeletű vélekedéssel ellentétben nem ásvány, hanem kőzet: hirtelen lehűlés miatt ki nem kristályosodott vulkáni üveg. Nyersanyagforrásait világméretben számon tartja az archeometriai szakirodalom (<http://www.obsidianlab.com/sourcetable/home.html>). A kárpát-medencei nyersanyagforrások az Eperjes-Tokaji hegységben találhatók, a hegység déli és középső részén. A legjobb minőségű obszidián nyersanyagforrások Szlovákia területére esnek. ... A magyarországi obszidiánokon belül két, egymáshoz közel álló csoportot tudunk elkülöníteni, mind makroszkóposán, mind a kémiai összetétel alapján. Az egyik Tolcsva (és Erdőbénye) környékén fordul elő, általában fekete, friss törésén fényes üveg, tömegében átlátszatlan. Ritkán vöröses árnyalatú, ún. mahagóni obszidián darabokat is találunk, ezeknek száma, jelentősége a régészeti anyagban alárendelt. A másik csoport Mád-Erdőbénye között gyűjthető, színe szürke, grafit-szürke, gyakran sávozott mintázatú, átlátszatlan. (T. Biro 2008)”

Az tokaji obszidián ismert elnevezés ellenére a Nagy-Kopaszhoz kapcsolódóan csak a lebuji kanyar részről gyűjtöttek apró obszidián darabokat, melyek mérete a 8 mm átmérőt érte csak el. Ezek alapján az őskori ember számára a terület nem képezett a kőnyersanyag szempontjából forrásterületet (Williams-Nandris 1977; Thorpe-Warren-Nandris 1984).

Vagyis a legmagasabban fekvő régészeti nyilvántartott területek régészeti forrásértéke kicsi.

E felett a szint felett nem ismert régészeti lelőhely. A hegy csúcsát sem a bronzkor és vaskor, sem a középkor folyamán nem használták, nem erősítették. Erre utaló adatot nem tartalmaz Nováki Sándor – a terület várainak kataszterezője és felmérője – egyetlen adata sem (Nováki-Sárközy-Feld 2007).

Ez azért is érdekes, mert a tokaji hegyet tájékozódási pont jellege miatt minden időszakban fontos geográfiai pontként tartja számon a kutatás. Az egykor polgári szigeten található, összetett szerkezetű késő neolitikus Polgár-Csőszhalom lelőhely központi dombját körülvevő, többszörös árok-paliszád rendszerből álló rondella egyik bejárata a hegyre lett tájolva: „Az északkeleti „bejárat” a horizontot uraló Tokaj-hegy irányával (mint külső földrajzi referenciavonallal) esik egybe.” (Mesterházy et al 2019, 15).

A hegy magas térszíneinek negatív településtörténeti adatait a hegy csúcsán található, sík térszín kis kiterjedésével, a meredek hegyi lejtőkkel és a víz hiányával magyarázhatjuk.

A hegyet körülvevő, a táblázatban látható adatokat kronológiai sorrendben értékelve:

A tarcali Citrom hegy (16841) bányájában talált maradványokat felső-paleolitikus településnyomként értékeli a kutatás. „A kultúrréteg az utolsó, würmi eljegesedésnek egy minden valószínűség szerint enyhébb időszakában, valószínűleg a Ságvár-Lascaux éghajlati oszcillációk idején keletkezhetett. A tarcali leletes szint így – legalábbis kronológiailag – a Dunakanyari és jászági Epigravetti lelőhelyekhez, illetve az egykorú arkai alsó és a kašovi felső kultúrrétegekhez hasonlítható. (Markó 2011) Kora 16000 év BP.

A neolitikum időszakából a középső neolitikus AVK kultúrkör késői időszakába sorolható Bükki kultúra leleteit ismerjük több lelőhelyről (16834, 88799, 15887). A 16834-es számú Római katolikus templom ásatásakor a templom barokk alapozását találták, A pillérek alapozásától lefelé 3,8 m mélységig tartott a bükki kultúrréteg, helyenként tűzhelynyomokkal, kagylóréteggel.

A kultúra elterjedési területe a Bükk- és a Tokaj-Eperjesi-hegység, kronológiailag Kr.e. 5300 és 4900 közé datáljuk a periódust. A Bükki kultúra különleges ismertető jege a finom nyersanyag-előkészítés (iszapolás, soványítás) után előállított tojás-héj-vékonságú, általában 3-8 bekarcolt párhuzamos vonalból álló vonalköteggel díszített díszkerámia. Az edény testét gazdagon díszítő motívumokat gyakran mészbetéttel (porrá tört csont és ragasztóanyag keveréke) töltötték ki. Ennek a díszítő eljárásnak az eredménye a sötétre égetett, fényezett kerámián látható fehér mintakincs. A legdíszesebb darabok esetében a mészbetéttel, pasztát piros illetve sárga színűre készítették.

A Bükki kultúra elterjedési területe lefedte a korszak kedvelt könnyersanyagának, az obszidiánnak a természetes lelőhelyeit. Az ebből az üveges tulajdonságú, fekete vagy sötétszürke kőből készített magkövek és pengék cseréje jelentette a kultúra emberei számára az egyik legjelentősebb tevékenységet. A díszes edényekbe csomagolt jó minőségű kőpengék az Adriától Lengyelorszáig és a Morva területékig eljutottak már a neolitikum folyamán.

A kultúra emberi felmenőfalú, paticsszerkezetű házaikban éltek. Temetkezéseik még nem különültek el a településeiktől, azon belül a házak között találhatjuk őket. A halottakat zsugorított helyzetben, általában DK-ÉNy-i tájolással, bal oldalukra fektetve helyezték örök nyugalomra. Mellékletként néhány edényt – illetve azokban feltehetően ételt és italt – okkerfesték rögzít, ritkábban kőeszközöket vagy ékszereket tettek halottaik mellé. Kisméretű falusias településeik mellett lakó és temetkező- illetve rituális cselekmények helyeként használták a Bükk barlangjait is.

A felsorolt lelőhelyek az időszak szórványos leletanyagát szolgáltatták, de ez a beépítettség és a részletes kutatás hiányának tudható be.

A késői neolitikum időszakába sorolja az adatbázis a 15893-as lelőhelyet. Mivel a kutatást a terület tulajdonosa nem engedélyezte, erről a lelőhelyről nem áll rendelkezésre részletesebb információ. A terület ebben az időszakban a Tisza-Herpály-Csőszhalom kulturkomplexum csőszhalmi ágához tartozik.

A 15887-es lelőhely miniszterelnökségi adatbázisában a lelőhelyhez kapcsolták a bodrogkeresztúri kultúra egyik legkorábban feltárt temetőjét (Bella 1923; Hillebrandt 1927; Patay 1961). A temető publikációkban történő leírása alapján lokalizálható helyének azonban területileg nincs köze az itt vizsgált lelőhelyhez véleményünk szerint. A regisztrált régészeti lelőhelyen szakfelügyelet zajlott 2016-ban Fábián Sára, 2017-ben Miskolczi Melinda és 2020-ban Horváth Fanni vezetésével. A lelőhely adatbejelentő lapján Patay Pál korszakmeghatározásai szerepelnek. A három régészeti megfigyelés nem talált régészeti jelenségre utaló nyomokat a területen a Herman Ottó Múzeum adattárában megtalálható

jelentések alapján. E területen feltehetően a régészeti adatok revízióját kell majd elvégezni, de az itt leírtak alapján a terület rézkori, bronzkori és római kori érintettsége nem valószínű.

Nem ismerjük a bronzkoron belül további besorolását a 80327, 16907 számú lelőhelyeknek. A bronzkor korai szakaszába sorolható hatvani kultúra két egymáshoz közeli lelőhelye 16835, 88799 biztosan egy település régészeti leletanyagát képviseli. A hatvani kultúra települései a Dél-borsodi síkság területén, a Hernád és a Szerencs patak völgyében, a mezőzombori párkánysíkon egészen Tokajig tudatosan tervezett térhasználatot mutató településhálózatot alakítottak ki (Kalicz 1968, Kienlin et al 2018). A Tarcál környéki lelőhelyek kevésbé kutatottak, más területek tájhasználati adatai alapján azonban nem várható, hogy a magasabb térszíneken is megjelennek településeik. A legmagasabb ismert lelőhelyek Tarcál-Méz-Mály (16838) és az itt érintett lelőhelyek.

A hegyvidéki területek intenzív használata a későbronzkor és a vaskor időszakában bizonyított. A későbronzkort két lelőhely képviseli: 76209, Tokaj-Aranysas szálló és 15887, Tokaj-Vízvezető árok és a Kisfaludi út metszése közelében (amennyiben ez marad). A terület késő bronzkori kultúrája a Gáva kultúra a szomszédos Kyjatice kultúrával ellentétben nem épít jellemzően magaslati erődítéseket. A későbronzkorinak meghatározott lelőhelyek szintén a 100 méteres tengerszint feletti magassághoz kapcsolhatók. Az egyetlen kelta edény viszont a legmagasabb térszínen lokalizált lelőhelyről származik. Ennek megfelelően nem kizárható a hegy kelta kori használata, települési helyként vagy csak időszakos használati funkcióval. A lelőhelyről szintén minimális információ áll rendelkezésre.

A környék lakott volt a római császárkor időszakában is. A vizsgált terület római kori leletanyagát K. Végh Katalin gyűjtötte össze és az alábbiakat találta (Végh 1975, 79-80).

Tarcalon 1954-ben a Fő utcán, a kőbányához tartozó emeletes épület szennyvíztároló medencéjének földmunkálatai idején Horusitzky Zoltán végzett leletmentést, amelynek során bronz-, római- és középkori edénytöredékek kerültek elő. A lelőhely nem szerepel a közhiteles adatbázisban, de jól illeszkedik a Református és a Katolikus templom által jelzett megtelepedésre alkalmas térszínhez.

1. Tál. Szürke, korongolt, kis talpon áll. M.: 9,2 cm, szá.: 8 cm. 2. Szürke, korongolt, tagolt oldalrész. 3. Szürke, korongolt, vízszintes-függőleges besimítással díszített oldalrész. 4. Szürke, korongolt, tagolt fenékrész. Lelt. sz.: 58.11.1—4. A leletanyag a késő császárkorba datálható.

Tokajról vagy környékéről származnak Pap Miklós gyűjtéséből, a következő tárgyak: 1. 2 db szürke hombár-perem, a perem alatt bekarcolt hullámvonalköteggel. 2. Tál. Szürke, virágcserep alakú, kis talpon áll. Pereme ferdén lesimított. M.: 8,5 cm, szá.: 12 cm, fá.: 4,3 cm. 3. Tál. Szürke, korongolt, virágcserep alakú. Pereme ferdén lesimított. M.: 11,8 cm, fá.: 5,7 cm. 4. Tál. Barnás-szürke, virágcserep alakú. Pereme ferdén lesimított. M.: 12 cm, fá.: 5 cm. 5. Csupor. Szürke, kihajló peremű. M.: 9,8 cm, szá.: 13,2 cm, fá.: 7,2 cm. 6. Csupor. Szürke, korongolt, vállán borda fut körbe. M.: 10,7 cm, szá.: 6,5 cm, fá.: 6 cm. 7. Csupor. Kihajló peremű. M.: 7,6 cm, szá.: 4,7 cm, fá.: 3,8 cm. 8. Szürkés-barna, kihajló perem bekarcolt hullámvonallal. 9. Barna oldalrészek bekarcolt.

Mivel e leletek előkerülése nem ismert pontosan a közhiteles adatbázis hely alapú rendszere szintén nem ismeri.

A Tarcal déli kapujaként leírt földnyelven, mely a mai településhez vezet a vízborította sík rész felett terepbejárással több középkori-kora újkori tanya vagy szőlő-ház helyét sikerült azonosítani (80305, 80307, 80309, 80311). E mellett a két település középkori szőlőművelésben játszott kiemelkedő szerepe miatt több jelentős egyházi és világi épület őriz középkori és koraújkori nyomokat:

76209 – Tokaj-Aranysas szálló

78483 – Tokaj-Volt Belvárosi óvoda (Szapolyai ház)

16834 – Tarcal-Római katolikus templom

88799 – Tarcal-Református templom

80327 – Tarcal- Simonfay kúria

A legutolsó lelőhelyen a település Árpád-kori előzményének régészeti nyomait is megtalálták.

A középkori települések sem húzódtak magasabbra az egykori ártér pereme fölötti 140 méteres szintvonalnál.

Ismert és nyilvántartott régészeti lelőhely nincs a kutatási területen.

A fent leírtak alapján a régészeti adatok tükrében a beruházás területén nem valószínűsíthető emberi megtelepedésre utaló nyom.

Mivel azonban a hegyet minden kor használta tájékozódási pontként, véletlenszerűen, szórványként esetleg előkerülhet emberi tevékenységre utaló nyom a területen.

A kutatási terület régészeti terepbejárása

A kutatási terület régészeti terepbejárását 2020. 09. 12. és 2020. 09. 27. napján végeztük.

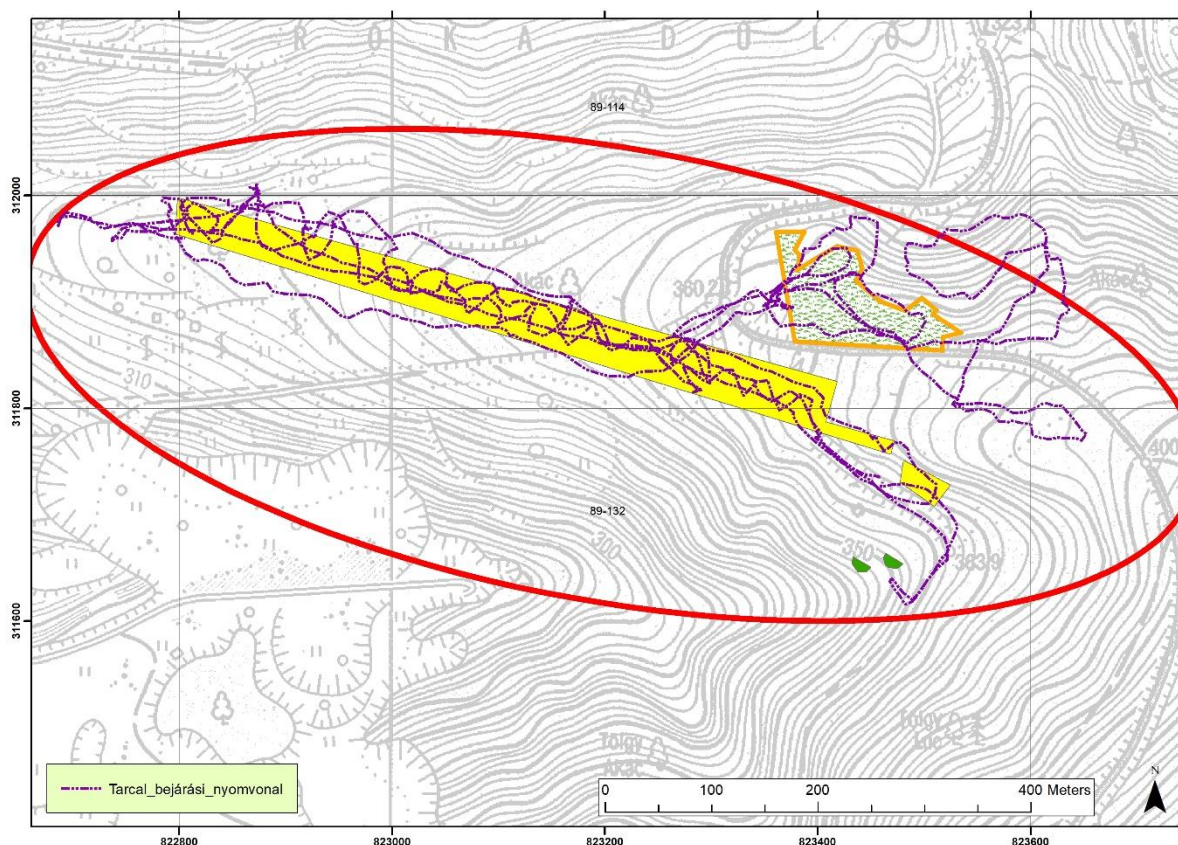
A kutatott területet részben kiirtott, de még a területről el nem szállított akácok fedte. Ilyen terület volt a tervezett kiszolgáló létesítmények helyszíne. Itt a területen futó erdészeti utak nyomvonalaként volt bejárható.

A vadászpuska-lőtér 700x35 méter kiterjedésű területén az akácokat már kiirtották, és ezt követően le is humuszolták a felszínt. A lehumuszolt területet sárga lösz fedte.

A pisztoly lőtér területét sűrű akácok fedte.

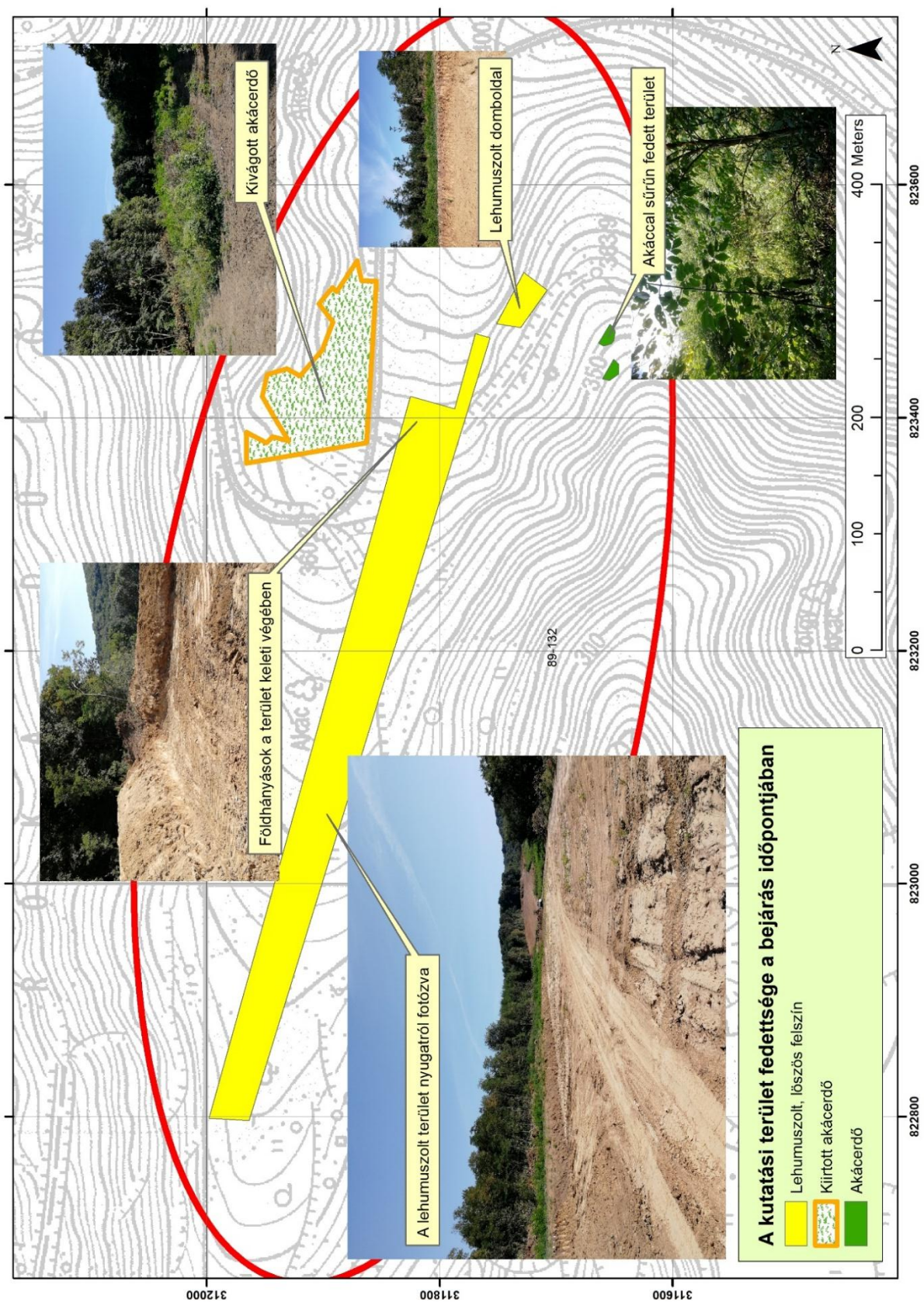
A régészeti terepbejárás során a tervezett földmunkák kiterjedésénél jóval nagyobb területet vizsgáltunk.

A bejárt nyomvonalat az alábbi kép mutatja:

A kutatási területtől keletre eső térrészen találtunk olyan árkokat, melyek emberi kéz eredményeképp jöhettek létre. Ez okból a terepbejárást erre a területre is kiterjesztettük, de ezek feltehetően újkori vízelvezető árok. A régészeti terepbejárás során, noha a lehumuszolt felszín igen jó lehetőséget jelentett volna régészeti jelenségek meghatározására a tervezett beruházás területén régészeti emlékre utaló domborzati elemet, régészeti jelenséget, régészeti leltet nem lehetett meghatározni.

A kutatott terület fedettségét az alábbi kép mutatja:

Összegzés

A Tarcal határában tervezett lőtér és a kapcsolódó kiszolgáló létesítmények területére készített örökségvédelmi hatástanulmány régészeti fejezeteinek elkészítése eredményeképp elmondható, hogy a tervezett fejlesztési területen **ismert és nyilvántartott régészeti lelőhely nem található.**

A kutatási területre vonatkozó történeti térképes állományok, légi-felvételek, szakirodalmi anyag és a terület régészeti terepbejárása sem hozott olyan adatokat, melyek alapján a fejlesztési területen régészeti lelőhelyet valószínűsíthetnénk.

A kutatási terület nagy része már le van humuszolva. E felszínen a régészeti jelenségek már meg kellett volna jelenjenek. Ilyen nyomok azonban a régészeti terepbejárás során nem voltak megfigyelhetők.

A környező területek ismert régészeti lelőhelyeinek elhelyezkedését vizsgálva elmondható, hogy a Tokaji hegy lába és az alföldi területek találkozási pontból igen frekvenciát tekinthető. A kutatási terület magasságába azonban se ezen a részen, sem a Tokaji hegy más részein nem jött fel úgy a régészeti korok embere, hogy ott megtelepedésre utaló nyomait megtaláltuk volna.

Fentiek alapján a fejlesztési területen a tervezett beruházásnak régészeti oldalról akadályát nem ismerjük.

Szórványleletként elképzelhető, hogy a további földmunkák során esetleg régészeti leletek kerülnek elő. Ezen leletek kezelését a 2001. évi LXV. törvény a kulturális örökség védelméről, az alábbi módon szabályozza:

24. § * (2) Ha régészeti feltárás nélkül régészeti emlék, lelet vagy annak tűnő tárgya kerül elő, a felfedező, a tevékenység felelős vezetője, az ingatlan tulajdonosa, az építtető vagy a kivitelező köteles

a) az általa folytatott tevékenységet azonnal abbahagyni,

b) a jegyző útján a hatóságnak azt haladéktalanul bejelenteni, amely arról haladéktalanul tájékoztatja a mentő feltárás elvégzésére a 22. § (5) bekezdése szerint feltárásra jogosult intézményt, valamint

c) a tevékenységet szüneteltetni, továbbá a helyszín és a lelet őrzéséről - a felelős őrzés szabályai szerint - a feltárásra jogosult intézmény intézkedéséig gondoskodni.

(3) A feltárásra jogosult intézmény köteles a mentő feltárást haladéktalanul megkezdeni, és folyamatosan - az elvárható ütemben - végezni, az előkerült régészeti leletet ideiglenesen elhelyezni.

Felhasznált irodalom

- Bella Lajos: A bodrogkeresztúri aeneolitikus temető. Országos Magyar Régészeti Társulat Évkönyve 1 (1920-22) 7-18
- T. Biró Katalin: KŐESZKÖZ-NYERSANYAGOK MAGYARORSZÁG TERÜLETÉN. A Miskolci Egyetem Közleménye A sorozat, Bányászat, 74. kötet, (2008) 11-37.
- Kalicz Nándor: Die Frühbronzezeit in Nordost-Ungarn: Abriss der Geschichte des 19.-16. Jahrhunderts. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1968.
- S. Koós Judit: Tokaj- Lencsés-tető. in: B. HELLEBRANDT MAGDOLNA-LOVÁSZ EMESE: A Herman Ottó Múzeum ásatásai és leletmentései 1985-1986 HOMÉ XXV-XXVI (1986-1987).
- Hellebrandt Magdolna: Tokaj-Ménés oldal. Rég. Füz. Ser. 1. No. 45 (1993) 27.
- Hillebrand Jenő: A bodrogkeresztúri rézkori kultúra köre. ArchÉrt 41 (1927) 50-58.
- L. Kienlin/K. P. Fischl/T. Pusztai, Borsod Region Bronze Age Settlement (BORBAS). Catalogue of the Early to Middle Bronze Age Tell Sites Covered by Magnetometry and Surface Survey. Bonn: Habelt 2018.
- Markó András. (2011c): Új szempontok a tarcali felsőpaleolitikus lelőhely értékeléséhez. In: T. BIRÓ K., MARKÓ A., BAJNOK K. (eds.), Emlékkönyv Violának. Tanulmányok T. Dobosi Viola tiszteletére. Papers in honour of Viola T. Dobosi. Magyar Nemzeti Múzeum Budapest, 77–92. <http://www.mek.oszk.hu/09200/09253/pdf/>
- Mesterházy Gábor–Serlegi Gábor–Vágvolgyi Bence– Füzesi András–Raczky Pál: A SZOCIÁLIS FOLYAMATOK SZÍNTEREI POLGÁR-CSŐSZHALOM KÉSŐ NEOLITIKUS TELEPÜLÉSÉNEK ÖSSZEFÜGGÉSEIBEN. Archaeologiai Értesítő 144 (2019) 1–32.
- Patay Pál: A bodrogkeresztúri kultúra temetői. Régészeti Füzetek II/10. Magyar Nemzeti Múzeum - Történeti Múzeum Budapest, 1961.
- K. Végh Katalin: Régészeti adatok Észak-Magyarország ísz. I-IV. századi történetéhez. HOMÉ XIII-XIV. (1974-1975) 65-129
- Olwen Williams - John Nandri: The Hungarian and Slovak Sources of Archaeological Obsidian: an Interim Report on Further Fieldwork, with a Note on Tektites. Journal of Archeological Science 1977, 4, 207-219.
- Olwen Williams Thorpe - S. E. Warrenc - J. G. Nandri: The Distribution and Provenance of Archaeological Obsidian in Central and Eastern Europe. Archeological Science 1984, 11, 183-212.

Nyilatkozat

Alulírott Dr. Pusztai Tamás és Pusztainé Dr. Fischl Klára nyilatkozom, hogy jogosultak vagyunk az Örökségvédelmi hatástanulmány régészeti fejezeteinek elkészítésére, valamint a tanulmányban javasolt megoldások összhangban vannak a vonatkozó szabályozással.

Miskolc, 2020. 09. 28.

Dr. Pusztai Tamás

régész

Z4S21M

Pusztainé Dr. Fischl Klára

régész

2.3.1/688-4/2004